

RĂSPÎNDIREA CULTURII TISZAPOLGÁR — ROMÂNEȘTI ÎN BANAT*

De la ultima sinteză a cercetătoarei maghiare I. B. Kutzián¹, în care pe teritoriul României au fost semnalate 17 stațiuni aparținând culturii Tiszapolgár (patru dintre ele în cuprinsul Banatului: Beba Veche², Du-deștii Vechi³, Nerău⁴, Românești-peșteră⁵), numărul descoperirilor de acest tip s-a înmulțit considerabil, motiv pentru care ne propunem să schițăm aria de răspîndire a culturii Tiszapolgár — Românești în Banat.

Dacă în anul 1975, Gh. Lazarovici menționează 13 localități (16 puncte⁶) cu urme aparținând acestei culturi, același autor prezintă în 1979 nu mai puțin de 26 de puncte⁷.

În cele ce urmează menționăm obiectivele noi, semnalate ulterior.

1. Parța (sat, com. Sag, jud. Timiș).

a. În cursul săpăturilor arheologice efectuate sub conducerea lui Gh. Lazarovici în *așezarea nr. 5*, situată de partea dreaptă a digului, aproape de pădurea Peciului, la cca 500 m mai jos de *Tell-ul II*⁸, la adîncimea de 0,70—0,90 m au fost găsite cîteva fragmente ceramice Tiszapolgár. Nu s-au descoperit deocamdată complexe de locuire⁹.

---

* Termenul *Românești* este folosit foarte recent de P. Roman în articolul *Forme de manifestare culturală din eneoliticul tîrziu și perioada de tranziție spre epoca bronzului*, în *SCIVA*, 32, 1981, 1, p. 21—22. Ținînd cont de aceasta, am folosit și noi în text termenul de cultură Tiszapolgár-Românești.

¹ I. B. Kutzián, *The Early Copper Age Tiszapolgár Culture in the Carpathian basin*, Akadémiai Kiado, Budapest, 1972.

² *Ibidem*, p. 114, nr. 221.

³ *Ibidem*, p. 114, nr. 223.

⁴ *Ibidem*, p. 114, nr. 230.

⁵ *Ibidem*, p. 115, nr. 232.

⁶ Gh. Lazarovici, *Despre eneoliticul timpuriu din Banat*, în *Tibiscus*, IV, 1975, p. 20—22.

⁷ Idem, *NeolitBan*, p. 185—212.

⁸ *Ibidem*, p. 204, nr. 64b.

⁹ În vara anului 1980, cînd au fost descoperite cele două noi puncte de la Parța, am participat la săpăturile arheologice. Mulțumim cercetătorului Gh. Lazarovici pentru amabilitatea de a ne pune la dispoziție materialul în discuție precum și pe cel din așezarea de la Cuptoare (campania 1980). Materialele de la Parța se află la MBT, iar cele de la Cuptoare la MJR.

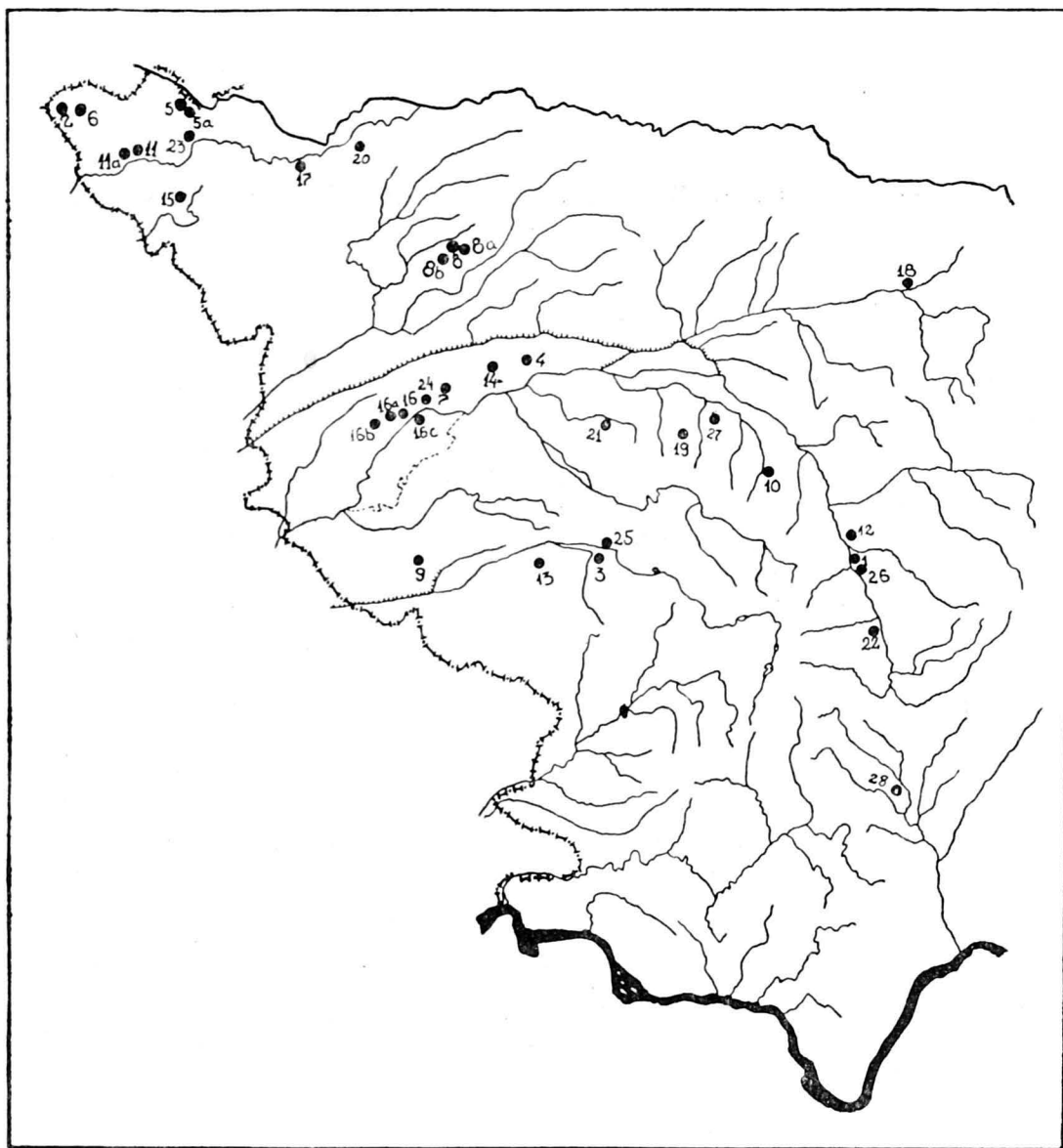

Fig. 1 — Harta descoperirilor Tiszapolgár-Românești.

b. Pe malul stîng al Timișului, imediat după cotul rîului, mai sus de așezarea din *Tell-ul I*¹⁰, deja cunoscută din literatura de specialitate, s-au cules de asemenea fragmente ceramice caracteristice, de culoare cenușie, cu cioc, precum și un picior de cupă fragmentar.

¹⁰ Gh. Lazarovici, *NeolitBan*, p. 204, nr. 64a.

Descoperirile de mai sus, alăturate celor vechi, indică atît intensitatea locuirilor de acest tip, cît și un fenomen de instabilitate. ?

2. *Chișoda* (comună suburbană Giroc, municipiu Timișoara, jud. Timiș).

Nu departe de săpăturile executate de Ortansa Radu¹¹, au fost descoperite materiale specifice culturii Tiszapolgár — Românești¹².

3. *Deta* (oraș, jud. Timiș).

În nord-vestul orașului au fost găsite urme aparținînd acestei culturi¹³.

4. *Jupa* (sat, oraș Caransebeș, jud. Caraș-Severin).

Printre materialele adunate de profesorul Ion Munteanu, la cca 200 m spre sud de sat și aproximativ 200 m mai la est de calea ferată Timișoara — București, sînt și fragmente tipice Tiszapolgár — Românești¹⁴.

5. *Satu-Mare* (sat, com. Secusigiu, jud. Arad).

În colecția Muzeului Banatului din Timișoara a fost identificată ceramică de acest tip, provenită din împrejurimile localității menționate¹⁵.

6. *Silagiu* (sat, oraș Buziaș, jud. Timiș).

În punctul numit *Pirvova* au fost semnalate urme aparținînd acestei culturi¹⁶.

7. *Șag* (comună, jud. Timiș).

În vatra satului a fost descoperită ceramică caracteristică culturii Tiszapolgár — Românești¹⁷.

8. *Cuptoare* (sat, comuna Cornea, jud. Caraș-Severin).

Cu prilejul săpăturilor din așezarea eneolitică timpurie de pe dealul Sfogea, în stratul Sălcuța II b au fost găsite fragmente ceramice de tip Tiszapolgár¹⁸.

Prezența lor în acest mediu, precum și a elementelor Sălcuța la Slatina — Timiș¹⁹, cel mai sud-estic punct cu descoperiri ale culturii Tiszapolgár — Românești pînă în momentul de față în Banat, ne arată

¹¹ *Ibidem*, p. 190, nr. 22.

¹² Informație primită de la arheologul Florin Medelet (MBT), căruia dorim să-i aducem mulțumiri și pe această cale. Materialele se află la MBT.

¹³ Vezi supra nota 12.

¹⁴ Descoperirea aparține profesorului Ion Munteanu de la Școala generală din Virciorova, care, animat de pasiune pentru cunoașterea istoriei Banatului, a semnalat și pînă acum numeroase puncte arheologice. La 28 martie 1981 a informat Muzeul din Caransebeș și a participat alături de R. Petrovszky și P. Rogozea la o perieghază în zonă. Informația ne-a fost oferită de I. Munteanu, căruia îi mulțumim și pe această cale.

¹⁵ Vezi supra nota 12.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ Despre așezarea eneolitică de la Cuptoare-Sfogea, vezi Gh. Lazarovici, *NeolitBan*, p. 174—175, 194, nr. 30.

¹⁹ *Ibidem*, p. 210, nr. 102.

locul descoperirii	1	2	3	4	5	5 _a	6	7	8	8 _a	8 _b	9	10	11	11 _a	12	13	14	15	16	16 _a	16 _b	16 _c	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27
cîmpie		•				•	•	•	•	•		•			•			•	•					•		•	•			•	•	•		
terasă		•		•													•	•						•			•	•					•	•
tell neolitic					•	•								•							•	•	•											
deal												•		•														•	•					
peșteră																									•									

a

locul descoperirii	1	2	3	4	5	6	7	8	8 _a	8 _b	9	10	11	11 _a	12	13	14	15	16	16 _a	16 _b	16 _c	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27
sf. sec. XIX — încep. XX		•			•				•	•			•											•									
1960-1970			•									•													•								•
1971-1976		•		•							•	•								•	•				•							•	
1977-1980																			•	•	•												
colecții						•	•	•			•			•	•	•	•	•					•	•		•	•	•	•	•	•	•	

b

locul descoperirii	1	4	16	19	22	26
locuințe		•		•	•	•
bordeie						•
gropi		•				

c

Pl. I — a) Tipuri de așezări aparținând culturii Tiszapolgár-Românești; b) Perioada în care au fost efectuate cercetări în puncte cu descoperiri Tiszapolgár-Românești; c) Complexe aparținând culturii Tiszapolgár-Românești.

că în această parte granița ei poate fi situată undeva între cele două localități.

În afara elementelor de la Cuptoare, ceramica din orizontul cultural Herculane I (Băile Herculane — *peștera Hoților*) prezintă influențe ti-soide²⁰. Ca și în cazurile precedente, cele câteva fragmente ceramice de tip Tiszapolgár — Românești, găsite pe plajă la Ostrovul Corbului²¹ (jud. Mehedinți), pot reprezenta importuri în cadrul așezărilor Sălcuța sau, eventual, pătrunderi ale unor grupuri restrânse în zonele învecinate.

Din analiza celor 34 de puncte cu descoperiri, rezultă că purtătorii culturii Tiszapolgár — Românești preferau zonele de cîmpie joasă, folosind terasele inferioare sau superioare ale râurilor cît și vechile tell-uri neolitice (pl. I/a). Cu excepția a 16 puncte despre care știm că se află

²⁰ P. Roman, *Strukturänderungen des Endeneolithikums im Donau-Karpaten-Raum*, în *Dacia*, N.S., XV, 1971, p. 81.

²¹ P. Roman, *Modificări în tabelul sincronismelor privind eneoliticul târziu*, în *SCIVA*, 29, 1978, 2, p. 219.

la cîmpie, 7 sînt situate pe terasele riurilor, iar 6 ocupă vechile tell-uri neolitice. În 4 cazuri îi găsim pe boturi de dealuri joase, zonele mai înalte fiind de cele mai multe ori ocolite. Adăposturile naturale, peșterile, sînt de asemenea folosite (spre exemplu *peștera Românești*; pl. I/a, nr. 18). Preferința pentru zonele de cîmpie s-ar putea explica și prin importanța deosebită pe care purtătorii acestei culturi o acordau creșterii vitelor²². În acest sens ilustrativă este cantitatea mare de oase de animale găsite la Parța — *Tell I*.

Pînă în prezent, cu o singură excepție — cele trei vase de la Cenad-Belo-Brdo²³, despre care se afirmă că ar putea fi atribuite unui mormînt — lipsesc datele referitoare la necropolele culturii menționate.

Deși există un număr relativ mare de descoperiri, majoritatea sînt întîmplătoare (pl. I/b). Din cele 34 de puncte, 17 au fost localizate pe baza materialelor aflate în colecții particulare sau muzeale. Ele provin din periegeze sau sondaje restrînse. 5 puncte au fost identificate în urma săpăturilor efectuate la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, iar alte 12 ca urmare a cercetărilor din perioada 1960—1980. În 13 cazuri — ceea ce reprezintă mai puțin de jumătate din totalul punctelor depistate — au fost făcute observații stratigrafice (pl. II/a, b). La Dragomirești și Sacoșu Mare — *Codru* (pl. I/b, nr. 10, nr. 19) au fost scoase la iveală numai urme de tip Tiszapolgár — Românești, ceea ce facilitează studierea detaliată a tipurilor ceramice. Materialul provenit de la Balta Sărată, Beba Veche, Cenad și Românești este amestecat, separarea culturală realizîndu-se prin prelucrarea sa. Acest fapt se datorează fie răvășirii stratului de cultură, fie săpăturilor nesistematice întreprinse la sfîrșitul secolului trecut și începutul secolului nostru.

Stratul de cultură, acolo unde există, are o grosime de aproximativ 0,30—0,40 m (Dragomirești²⁴, Parța — *Tell I*²⁵, Sacoșu Mare-Codru²⁶) și prezintă mai multe nivele de locuire (Parța — *Tell I*), ceea ce arată o intensitate a locuirii în așezări nu prea mari ca întindere. La Slatina Timiș el pare a fi mai gros (0,70 m), dar absența unor observații stratigrafice nu ne permite să afirmăm cert acest lucru.

Purtătorii culturii Tiszapolgár — Românești trăiau în locuințe de suprafață (certe la Sacoșu Mare²⁷, Parța-Tell I²⁸; pl. I/c nr. 16, 19; urme

²² Idem, în *SCIVA*, 32, 1981, 1, p. 21.

²³ Gh. Lazarovici, în *Tibiscus*, IV, 1975, p. 20, nr. 11.

²⁴ Idem, *NeolitBan*, p. 195, nr. 35.

²⁵ Rezultatele campaniilor arheologice din anii 1978—1980 efectuate de Gh. Lazarovici nu au fost publicate.

²⁶ M. Morosz-Pop, *Așezarea eneolitică de la Sacoșu Mare — Codru (Raport preliminar)*, în *Banatica*, V, 1973, p. 541.

²⁷ *Ibidem*, p. 541—546.

²⁸ Informație de la Gh. Lazarovici (MT).

locul descoperirii	1	2	3	4	5	5 _a	6	7	8	8 _a	8 _b	9	10	11	11 _a	12	13	14	15	16	16 _a	16 _b	16 _c	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27
stratigrafie			●	●					●	●	●		●	●							●	●	●			●							●	●
material amestecat	●	●			●																●	●	●		●									

a

locul descoperirii	1	2	3	4	5	5 _a	6	7	8	8 _a	8 _b	9	10	11	11 _a	12	13	14	15	16	16 _a	16 _b	16 _c	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27
Starcevo Criș			•		•									•							•	•												
Vinča					•									•						•	•													
Tisa					•									•							•	•												
Bucovăț				•					•	•											•	•												
Tiszapolgár		•	•	•	•	•			•	•	•		•	•							•	•	•			•	•						•	•
Sălcuța																																		
Bodrogkeresztúr			•																								•							
Coțofeni		•																																
Baden			•																			•												
Bronz		•			•																												•	•
Hallstatt		•																															•	•
Feudal timpuriu		•																			•													

b

Pl. II — a) Punctele cu descoperiri Tiszapolgár-Românești unde au fost făcute observații stratigrafice; b) Observații stratigrafice în stațiunile cu descoperiri Tiszapolgár-Românești.

probabile la Balta Sărată²⁹, Slatina Timiș³⁰; pl. I/c, nr. 1, 22) cât și în bordeie (Valea Timișului³¹, pl. I/c, nr. 26).

Așezările de la Slatina Timiș și Cuptoare, prin materialul Sălcuța pe care îl conține prima și importurile de tip Tiszapolgár — Românești în cadrul celei de-a doua, urmează să lămurească problema raporturilor dintre aceste două culturi. Pe de altă parte ar trebui conturată poziția grupului Bucovăț III față de cultura Tiszapolgár — Românești.

Creșterea considerabilă a numărului descoperirilor Tiszapolgár — Românești în nordul și centrul Banatului ne arată că în această zonă fenomenul eneolitic, antrenând fondul neolitic local, s-a manifestat cu aceeași intensitate cunoscută și în alte părți ale României.

ADRIANA OPRINESCU

²⁹ M. Gumă, R. Petrovsky, *Noi descoperiri eneolitice timpurii în zona Caransebeșului*, în *Tibiscus*, V, 1978, p. 97.

³⁰ Informație de la M. Gumă, MJR.

³¹ M. Gumă, R. Petrovsky, *op. cit.*, p. 99.

LISTA DESCOPERIRILOR DE TIP TISZAPOLGÁR — ROMÂNEȘTI ÎN BANAT**

1. Balta Sărată — <i>Cîmpul lui Andrei</i>	15. Nerău
2. Beba Veche	16. Parța — <i>Tell I</i>
3. Berzovia — <i>Castru</i>	16a. Parța — <i>Tell II</i>
4. Bucovăț — <i>Gruu cu cremene sau Cremenis</i>	16b. Parța — <i>așezarea 5</i>
5. Cenad	16c. Parța — <i>dincolo de rîu</i>
5a. Cenad — <i>Belo Brdo</i>	17. Periam
6. Chereștur	18. Românești — <i>peșteră</i>
7. Chișoda	19. Sacoșu Mare — <i>Codru</i>
8. Cornești — <i>Jugosloveni</i>	20. Satu Mare
8a. Cornești — <i>Ferma Reiter</i>	21. Silagiu
8b. Cornești — <i>Dealul Cornet</i>	22. Slatina Timiș — <i>Dealul lui Romulus</i>
9. Deta	23. Sinnicolau Mare
10. Dragomirești	24. Șag
11. Dudeștii Vechi — <i>Movila Mare sau Gornja Aranca</i>	25. Soșdea
11a. Dudeștii Vechi — <i>Bucova III</i>	26. Valea Timișului — <i>Rovină</i>
12. Jupa	27. Vișag — <i>Ogășele</i>
13. Măureni	27. Cuptoare — <i>Sfoge</i> (importuri în mediu Sălcuța,
14. Moșnița	

DIE VERBREITUNG DER KULTUR TISZAPOLGÁR — ROMÂNEȘTI IM BANAT

(Z u s a m m e n f a s s u n g)

Im ersten Teil werden 8 neue Entdeckungspunkte aufgezählt: *Parța* — Wohnstätte Nr. 5, *Parța* — *jenseits des Flusses*, Chișoda, Deta, Jupa, Satu Mare, Silagiu, Șag.

Die Anwesenheit einiger charakteristischen Keramikfragmente mit Schnabelvorsprung in der Kulturschicht Sălcuța IIb bei der Siedlung Cuptoare-Cornea (Kreis Caraș-Severin) als auch der Sălcuțaelemente bei Slatina Timiș zeigt uns dass die Grenze der beiden Kulturen sich irgendwo in dieser Zone befindet.

Die Analyse der 34 Punkte beweist die Vorliebe dieser Bevölkerung für die Ebene, was sich durch die wachsende Bedeutung der Viehzucht erklären liesse. (Tafel I/a).

Zum grössten Teil stammt das Material aus Privat- und Museumsammlungen oder Ausgrabungen die Ende des XIX. und Anfang des XX. Jahrhunderts durchgeführt wurden, ohne stratigraphische Bemerkungen (Tafel I/b; II/a).

** Pentru bibliografie la punctele 1—6, 8, 10—11, 13—16a, 17—19, 22—23, 25—26, vezi Gh. Lazarovici, *NeolitBan*, p. 177—212; iar pentru punctele 18 și 27 vezi P. Roman, I. Stratan, *Descoperiri arheologice privind eneoliticul din Banat*, manuscris. Numerele localităților din listă corespund cu cele de pe hartă.

Die Kulturschicht hat eine Dicke von ungefähr 0,30—0,40 m und manchmal weist sie mehrere Wohnniveaus auf.

Die Wohnungen sind entweder an der Oberfläche oder auch Erdhütten.

Bei Dragomirești und Sacoșu Mare-Codru sind nur Spuren des Typus Tisza-polgár-Românești vorzufinden was das typologische Studium der Keramik zulässt. (Tafel II/b).

Bis heute wurden auf dem Gebiete des Banats keine Nekropolen dieser Kulturträger gefunden.

Der Zusammenhang dieser Kultur mit der Gruppe Bucovăț III und mit Săl-cuța-Kultur muss noch geklärt werden.